

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
1.1. Woord vooraf	
1.2. Beschrijving van het onderzoeksgebied	
1.3. Kader en vraagstelling	
2. Landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie	4
3. Het archeologisch onderzoek	7
3.1. Aanleiding tot het onderzoek	
3.2. Werkwijze	
4. Het historisch onderzoek	9
5. Sporen en structuren	11
De dertiende eeuw	
De veertiende eeuw	
De vijftiende eeuw	
6. Vondstmateriaal	18
7. Conclusie	21
Noten & Literatuur	22

ISBN: 978-90-8533-103-2

Gemeente Zwolle 2011
Eenheid Expertisecentrum, Afdeling
Stad en Landschap, Monumentenzorg en
Archeologie
Tekst: Hemmy Clevis, Mark Groenhuijzen
Redactie: Michael Klomp
Vormgeving: Hidde Heikamp
Kaarten: Harm Wassink
Foto's: Archeologie

1. Inleiding

1.1. Woord vooraf

In december 2008 en maart 2009 is op de hoek van de Samuel Hirschstraat en de Schoutenstraat een Definitief Archeologisch Onderzoek verricht. Het opgravingsteam bestond uit senior-archeoloog drs. M. Klomp, senior veldtechnicus P. Rogers, veldmedewerker H. Stout, student-archeologe R. Palland en de vrijwilligers Cees Grafhorst en Jacob Donze. De mobiele kraan is geleverd door Mulder-Eykelkamp B.V. uit Wijthmen. De vondsten en opgravingsdocumentatie berusten bij de archeologische dienst van de gemeente Zwolle. De veldtekeningen zijn gedigitaliseerd in het programma MapInfo (V.10).

1.2. Beschrijving van het onderzoeksgebied

Het terrein ligt op de hoek van de Schoutenstraat en de Samuel Hirschstraat en bestond uit een complex gebouwen die jarenlang in gebruik waren geweest bij de Zwolse Begrafenis Vereniging. Het merendeel van deze gebouwen stamde uit de jaren 60 van de vorige eeuw en was gefundeerd op betonnen putringen.

1.3. Kader en vraagstelling

Er wordt een appartementencomplex gebouwd met daarin ruimte voor 10 studio's en ondergrondse parkeergelegenheid. Op de Archeologische Waarderingskaart Zwolle is het onderzoeksgebied aangegeven met een waarde van 100%. Dit houdt in dat een Definitief Onderzoek voorafgaand aan bodemingrepen noodzakelijk is. Voor het onderzoek is een aantal onderzoeksvragen opgesteld die als leidraad dienen voor het onderzoek.¹ Deze onderzoeksvragen zijn gebaseerd op de aanwezigheid van eventuele archeologische vindplaatsen:

- wat is de gaafheid van de archeologische sporen in horizontale en verticale zin?
- wat is de aard van de sporen en zijn er duidelijke structuren te herkennen?
- wat is de datering van de verschillende vindplaatsen?
- hoe is de geomorfologische en fysisch geografische gesteldheid in het plangebied en de relatie tussen deze natuurlijke gesteldheid en de archeologische vindplaatsen?
- wat is de staat van de conservering van de sporen en eventuele vondsten?
- wat is de spoor- en vondstdichtheid?
- wat zijn de begrenzingen van de archeologische vindplaatsen?

De antwoorden op deze vragen worden gebruikt voor het nemen van een afgewogen selectiebesluit over verder archeologisch onderzoek, dan wel adequate maatregelen voor behoud en beheer.

Ligging van het onderzoeksgebied.

Administratieve gegevens van de vindplaats:

Gemeente Zwolle-objectnaam:
Zwolle, SAM (Samuel Hirschstraat 2-4)

Kaartblad:
21G

Centrumcoördinaten:
x = 203104; y = 502825

Opgravingscode:
SAM 08 en 09

Periode:
LME, NT

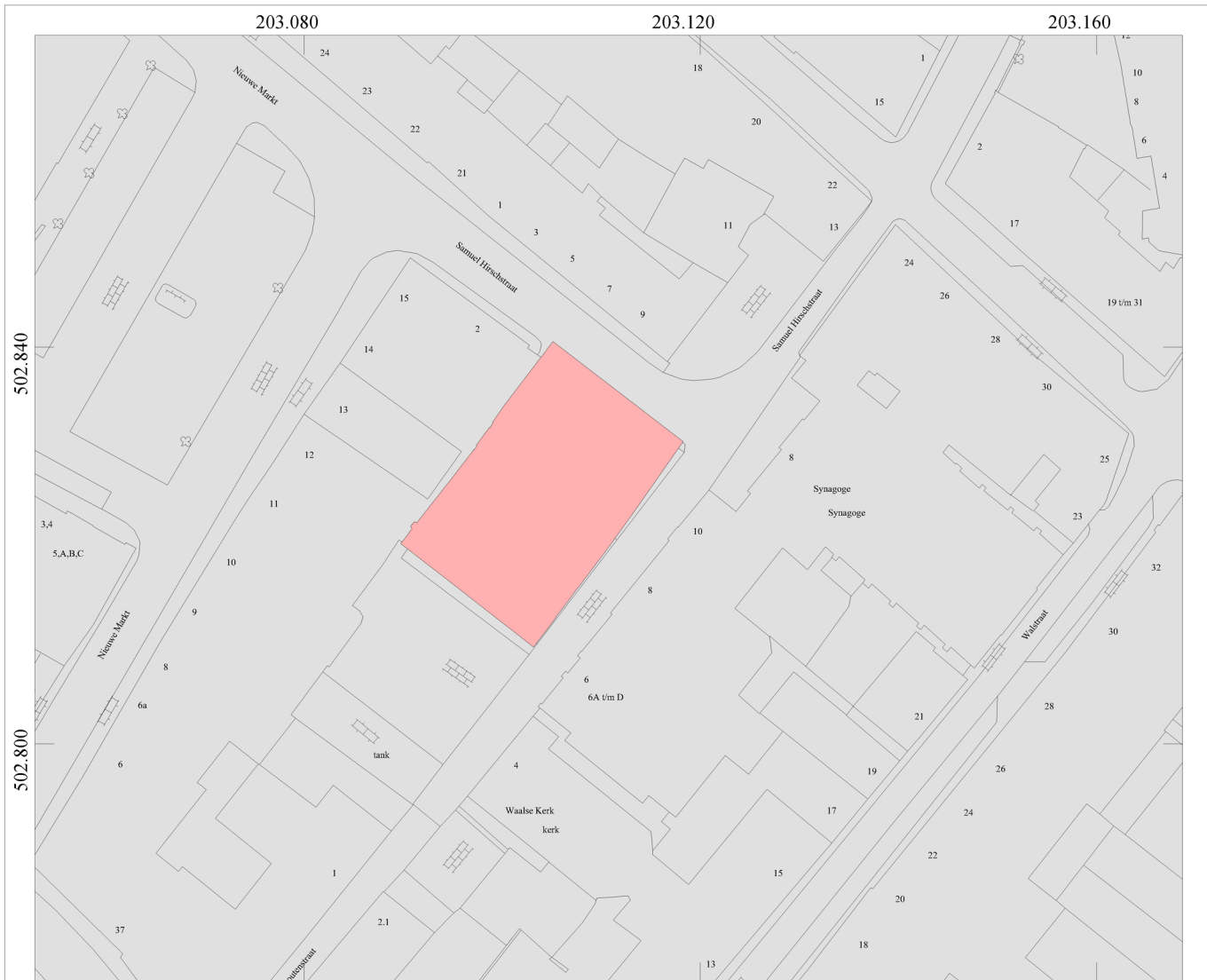
Oprachtgever:
J. Wijnand en gemeente Zwolle

Uitvoerder:
Gemeente Zwolle, team archeologie

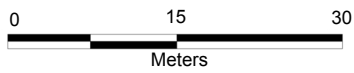
Opgravingsleiding:
M. Klomp

Datum onderzoek:
8-16 december 2008 en 23-24 maart 2009 en 5 maart – 28 mei 2009

Cis code:
32539

 Onderzoekspuitten

Zwolle

2. Landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie (M. Groenhuijzen)

De mestkuilen zijn ingegraven in het gele dekzand. Op sommige plaatsen is er nog een restant van een podzolbodem waargenomen.

De stad Zwolle ligt op een uitloper van de Veluwe stuwwal. Deze stuwwal vormt een drempel tussen de Vecht en de IJssel en ligt thans op een diepte van 10 tot 15 meter onder NAP. Op deze stuwwal is tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien, dekzand afgezet. Gedurende de koudste periode van het Weichselien werden grote dekzandplateaus gevormd, toen de wind vrij spel had in het vrijwel vegetatielose landschap. Aan het eind van het Weichselien (13.000-10.000 BP) keerde de vegetatie geleidelijk terug en werden de meeste zanden vastgelegd. Verstuiving kon toen slechts op lokale schaal plaatsvinden. Hierdoor werden dekzandruggen gevormd.² Rondom Zwolle zijn meerdere dekzandruggen te vinden met voornamelijk een noordwest-zuidoost oriëntatie. Ook het oudste centrum van de stad is waarschijnlijk ontstaan op zo'n dekzandrug of systeem van dekzandruggen.

In de binnenstad is op een aantal plekken een hoogte van het dekzand waargenomen, zoals onder de huidige Diezerstraat, Sassenstraat, Kamperstraat en Voorstraat.³ Door gebrek aan gegevens kan het exacte reliëf van het dekzand onder de binnenstad nog niet achterhaald worden. Tussen de verschillende hoogtes heeft een waterloop gelopen, de Grote Aa. Deze waterloop volgde ongeveer de huidige Melkmarkt, Oude Vismarkt en Gasthuisplein. Een aftakking heeft mogelijk naar het zuiden gelegen, langs de huidige Luttekestraat.

De laagte van de Grote Aa ligt in de oostelijke helft van de binnenstad tussen de dekzandhoogtes van de Diezerstraat en de Sassenstraat, en ligt ongeveer onder het huidige Gasthuisplein. Op twee locaties aan het Gasthuisplein zijn onderzoeken uitgevoerd in 1987 en 1991.⁴ Hier bleek een natuurlijke laagte te liggen waarin veen werd gevormd. De vorming van veen ging door tot enkele eeuwen na het begin van de jaartelling. Van het Rodetorenplein is een exacte datering van het veen bekend, tussen 588 en 657 na Chr.⁵ Veengroei loopt namelijk tot deze tijd door. De datering is dan ook meer van belang voor afzettingen die hierop liggen, zoals een kleipakket dat op het veen ligt. Deze klei is afgezet door de IJssel en doorgeslagen tot de bedijking. Met de bedijking van de IJssel is aan het eind van de 13de eeuw een start gemaakt. De hoogte van het dekzand kon onder het Gasthuisplein helaas niet altijd vastgesteld worden.

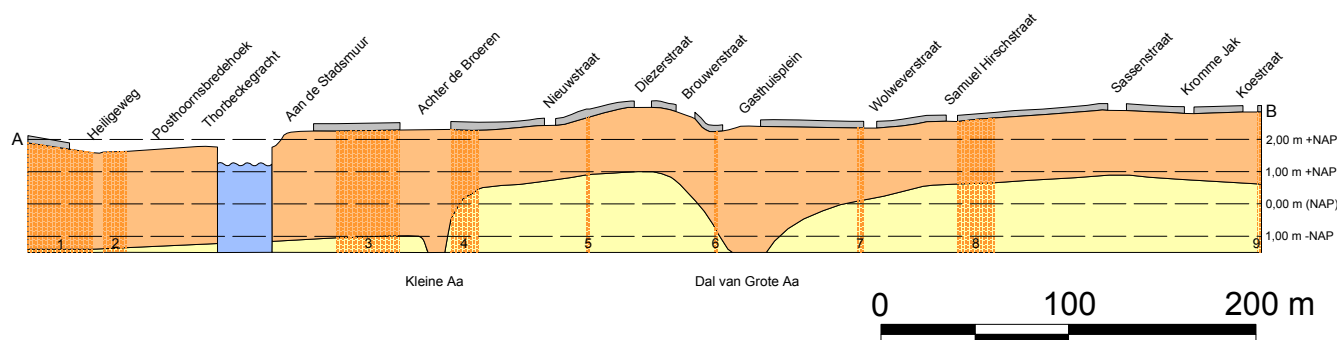
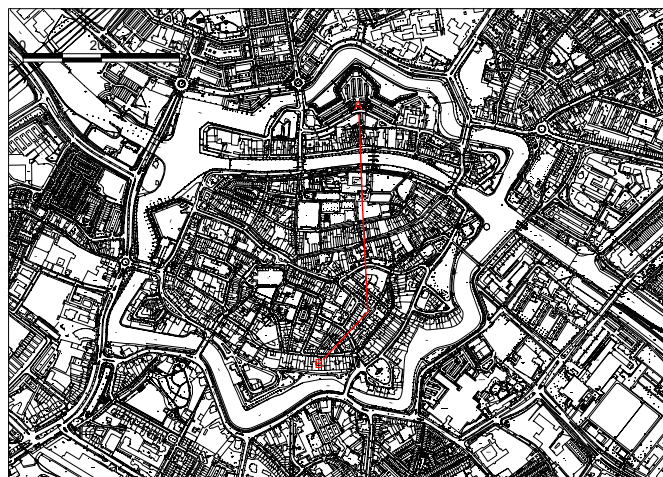
De dekzandrug onder de Diezerstraat heeft mogelijk doorgelopen tot de laagte die is waargenomen in de opgraving van Achter de Broeren, waar de Kleine Aa langs de oude stadsmuur zou hebben gelopen.⁶ Ten noorden van de dekzandrug onder de Diezerstraat zijn geen andere dekzandhoogtes meer waargenomen. In dit lage gebied werd ook veen gevormd.

De Kleine Aa liep ruwweg vanaf de huidige Plantagekerk langs de Korte Smeden, Achter de Broeren, het Aplein en de Bitterstraat naar het Rodetorenplein. De watergang was waarschijnlijk wel voor een deel door een laagte gegraven, maar kan ook dekzandruggen doorsneden hebben, zoals nabij de Diezerstraat. In een profiel van de opgraving van de Korte Smeden in 2007 kon het dekzand tot op een hoogte van 0,50 m +NAP waargenomen worden. Omdat de bodem vrijwel ontbrak door latere verstoringen kan hier nog enkele decimeters bij opgeteld worden om de oorspronkelijke hoogte van het dekzand te verkrijgen. Het dekzand liep af richting het noorden, waar ook al een deel van de opvulling van de Kleine Aa werd aangetroffen. Deze doorsneed het restant van het natuurlijke bodemprofiel en een aantal ophogingslagen, waaruit geconcludeerd kon worden dat de Kleine Aa een gegraven watergang was.⁷

De huidige opgraving aan de Samuel Hirschstraat lag op de flank van een andere dekzandrug. Het dekzand lag hier op een hoogte van gemiddeld 0,65 m +NAP, en liep op richting het zuiden. De flank behoort dus waarschijnlijk toe aan een hoogte die onder de Sassenstraat gezocht moet worden, en loopt af richting de laagte van de Grote Aa in de buurt van het Gasthuisplein. Van de bodem

was soms nog een restant van de E- en B-horizont te zien, maar vaak was het ook vergraven. Het oorspronkelijke dekzandniveau kan dus nog enkele decimeters hoger gelegen hebben. Boven het dekzand zijn meerdere kleiige lagen te onderscheiden. Deze zijn echter niet van natuurlijke oorsprong maar door de mens opgebracht. De zuidelijke flank van de hoogte onder de Sassenstraat kan gezocht worden ten zuiden van de Koestraat. In 2007 is hier een begeleidend onderzoek geweest, waarbij het dekzand op een diepte van ongeveer 0,60 m +NAP werd aangetroffen.

Op basis van de gegevens van diverse opgravingen kan een profiel geconstrueerd worden over de dekzandhoogtes en -laagtes in de binnenstad. Hier kunnen de opgravingen aan de Assiesstraat/ Assiesplein (1),⁸ Heiligeweg (2),⁹ Broerenkerkplein (3),¹⁰ Achter de Broeren (4), Korte smeden (5), Brouwerstraat (6), Gasthuisplein (7), Samuel Hirschstraat (8) en Koestraat (9), voor gebruikt worden. Met nog meer hoogtegegevens, zoals van de opgraving aan de Kamperstraat, de Grote Markt¹¹ en de Melkmarkt,¹² kan ook een gemiddelde dikte van de ophoging boven het natuurlijke dekzand worden berekend. De gemiddelde ophoging boven het natuurlijke vlak in de binnenstad bedraagt 1,95 meter. Dit gegeven kan gebruikt worden om de ontbrekende delen van het profiel in te vullen, waarbij wel onthouden moet worden dat dit slechts een mogelijke interpretatie is, gebaseerd op de huidige gegevens. Naarmate onze kennis over het natuurlijke landschap onder de binnenstad van Zwolle groter wordt, zullen ook ontbrekende delen in het profiel kunnen worden ingevuld.

Profiel vanaf de Assiesstraat, over de Samuel Hirschstraat, tot de Koestraat.

In het profiel tekenen zich twee dekzandplateaus af, met de hoogste punten onder de Diezerstraat en Sassenstraat, zoals dat tegenwoordig nog steeds het geval is. Ergens onder het Gasthuisplein en de naastgelegen bebouwing moet de laagte van de Grote Aa hebben gelegen, maar hoe de vorm van het dal precies is kan helaas nog niet duidelijk gezegd worden. De ingraving van de Kleine Aa is zichtbaar aan de noordelijke rand van de dekzandrug onder de Diezerstraat. Boven het dekzand zijn alle lagen tot één pakket samengevoegd. Dit pakket bevat zowel natuurlijke afzettingen in de vorm van klei en veen, als door de mens opgebrachte lagen. In het profiel is goed te zien dat de huidige opgravinglocatie aan de Samuel Hirschstraat op de flank ligt van de dekzandhoogte onder de huidige Sassenstraat.

3. Het archeologisch onderzoek

3.1. Aanleiding tot het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek was de bouw van een appartementencomplex met daarin ruimte voor 10 studio's, ondergrondse parkeergelegenheid en een binnentuin. Voorafgaand aan de nieuwbouw vond sloop plaats van gebouwen die jarenlang in gebruik waren geweest bij de Zwolse Begraffenis Vereniging. Het merendeel van deze gebouwen stamde uit de jaren 60 van de vorige eeuw en was gefundeerd op betonnen putringen.

3.2. Werkwijze

In 2009 is op de hoek van de Samuel Hirschstraat/Schoutenstraat de tweede fase van een archeologisch onderzoek verricht. Tussen de putringen zijn in de eerste fase van het archeologisch onderzoeken verschillende delen van muren en kelders aangetroffen die deel uitmaakten van oudere bebouwing. Het ging hierbij hoofdzakelijk om de sporen van de directeurswoning en stal van de Zwolse Begraffenis Vereniging.

3.3 Vraagstelling van het onderzoek

Het archeologisch onderzoek had tot doel het materiaal van de vindplaats veilig te stellen en de gegevens te documenteren om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. Aangezien het onderzoek naar de ruimtelijke ontwikkeling van de stad Zwolle een belangrijk aspect vormt binnen de Lokale Onderzoeksagenda Archeologie Zwolle (LOaAZ), is de aandacht sterk gericht op de bebouwing en de functie van deze bebouwing in het onderzoeksgebied. Het gebied behoorde in de late middeleeuwen tot het Bethlehems klooster. In de LOaAZ valt dit speerpunt binnen het onderzoeksthema dat gericht is op onderzoek naar de ruimtelijke opzet, indeling en materiële cultuur van de kloosters binnen en buiten de stad. Een ander speerpunt is het onderzoek naar de verschillende stadsmuren en verdedigingswerken van vóór 1378. Hierbij gaat het vooral om het verkrijgen van goede dateringen door natuurwetenschappelijk onderzoek of uitgebreid onderzoek naar begeleidend vondstmateriaal. Het onderzoek sluit niet alleen bij de LOaAZ maar ook bij de Nationale Onderzoeksagenda (NOaA). Een belangrijk speerpunt binnen de NOaA vormen de onderzoeksthema's "ontstaan en ruimtelijke ontwikkeling van de stad" en "de stad als centrum". Bij dit laatste thema worden vragen gesteld met betrekking tot de stad als economische, bestuurlijk, religieus en militair centrum. Binnen dit thema komen ook versterkingen en verdedigingswerken aan de orde. Een ander speerpunt binnen de NOaA vormt het onderzoeksthema "diversiteit en wooncultuur". Bij dit thema worden vragen gesteld in hoeverre er sprake kan zijn van een mengkroes aan beroeps- en bevolkingsgroepen of dat er juist concentraties zijn van lieden met eenzelfde afkomst, beroepsgroep of geloofsovertuiging. Het onderzoek naar

de materiële cultuur is hierbij van groot belang. Door dit onderzoek kunnen mogelijk vragen beantwoord worden die inzicht verschaffen in verschillen tussen arm en rijk, de dagelijkse gang binnen het huishouden en verschillen in identiteit en mentaliteit van de gebruikers. Voorafgaand aan de opgraving zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Zijn er archeologische bewoningssporen in het onderzoeksgebied? Zo ja wat is de aard en mate van conservering van deze sporen?
2. Uit welke periode dateert de eerste bebouwing? Het onderzoeksgebied ligt in de oudste delen van de stad. Archeologische sporen kunnen dus uit de periode van prehistorie tot late middeleeuwen dateren.
3. Wat is de oude perceelsindeling? In hoeverre komt de oudste perceelsindeling overeen met het kadastrale minuutplan van 1832?
4. Kunnen uit de archeologische sporen verschillende gebouwen of structuren herleid worden? Zijn er binnen deze structuren verschillende bouwfases te onderscheiden?
5. Zijn er nog sporen van ambachten in het gebied aanwezig?
6. Zijn er archeologische vondsten aanwezig? Zo ja wat is de aard, datering en mate van conservering van deze vondsten?
7. Waaruit bestaat de natuurlijke ondergrond? Ligt het gebied op een dekzandrug of in een laagte?
8. Zijn er nog sporen van verdedigingswerken zoals een oude stadsmuur te verwachten?
9. Zijn er sporen aanwezig die verwijzen naar het kloosterleven?

4. Het historisch onderzoek

Nog tot in de jaren 80 van de twintigste eeuw was het onduidelijk hoe de eerste ommuring of omwalling van Zwolle er uitgezien had. Ruud van Beek presenteerde in 'Ach Lieve Tijd' zijn jongste theorie 'het embryo van Zwolle'. De omwalling zou in grote lijnen het volgende tracé volgen: van Luttekestraat, Grote Markt, Oude Vismarkt, Gasthuisplein, Vijfhoek, Schoutenstraat, Koestraat, Blijmarkt weer naar de Luttekestraat. De veronderstelling was dat het embryo van Zwolle aan één zijde van de Grote Aa lag, met als westgrens een tak van de Grote Aa die onder de Luttekestraat liep, richting park Eekhout. Dit theoretisch model was op heel wat vooronderstellingen gebaseerd. Het eerste echte gat dat in dit model geschoten werd was het moment waarop een opgraving plaats vond op de plek van de huidige nieuwbouw van het Stedelijk Museum aan de Melkmarkt in 1995.¹³ Op deze locatie bleken sporen aanwezig te zijn van houtbouw die te maken hadden met havenactiviteiten in de elfde eeuw. Dendrochronologische dateringen gingen terug tot 1064. Deze bewoning zou nooit buiten stadsmuren gerealiseerd zijn. Daar zijn havenactiviteiten te belangrijk voor. In één klap was duidelijk dat Zwolle omstreeks 1230 veel groter geweest was. Hoeveel groter bleef ongewis. Met de opgraving Achter de Broeren in 2004 werd Zwolle in de 13de eeuw nóg groter.¹⁴ De opgegraven stadsmuur aldaar dateert vóór 1300. En met de opgraving op het Rodetorenplein in 2005, bleek aan de noordzijde van de Grote Aa al houtbouw te zijn van drie huizen in 1243.¹⁵ Ook deze huizen zouden binnen de stadsmuur moeten liggen.

Volgens van Beeks theorie uit de jaren 80 zou de Schoutenstraat de buitenzijde van een stadsmuur of wal geweest moeten zijn. Argumenten hiervoor zijn de merkwaardige loop van de Schoutenstraat in het stadsbeeld en de ligging van het Geertuidenconvent. In veel steden liggen dergelijke kloosterinstellingen veelal buiten de stadsmuren. Tijdens het onderzoek is daarom terdege rekening gehouden met de aanwezigheid van een aarden wal of bakstenen stadsmuur in het onderzoeksgebied. De opgravingslocatie leende zich derhalve bij uitstek om deze theorie te testen.

Dat de Schoutenstraat inderdaad als kloostergrens gefungeerd heeft wordt versterkt door een artikel van Hoefer uit 1904. In dit artikel wordt melding gemaakt van een kloostermuur langs de westzijde van de Schoutenstraat. Aan de Sassenstraat heeft bij de Schoutenstraat een poortgebouw gelegen dat toegang gaf tot het kloosterterrein.¹⁶

In 1645 is door het stadsbestuur besloten om de Nieuwe Markt aan te leggen en deze 'rontomme betimmeren'. Berent Vrijlinck en Jan Hermsen sprongen hier handig op in en vroegen het stadsbestuur om zes huisplaatsen te mogen betimmeren. Deze huizen zouden verrijzen 'bijlangs die hoff van joncker Cockman' op de locatie waar voorheen de rosmolen en stal van het klooster was gevestigd. Elke afzonderlijke huisplaats zal 30 voet breed en 50 voet diep bedragen en vijf goudgulden aan grondgeld moeten kosten. Voor de bouw zal naast het bouw materiaal afkomstig van het afbreken van de oude stal ook materiaal van de Oude- of Kleine trans en het Kosterhuis gebruikt mogen worden. Opmerkelijk is dat in het stuk van Hoefer gesproken wordt van een oude put van het klooster, die in 1647 van een gewelf werd voorzien. Deze put lag achter de zes nog te bouwen huizen.

Twee van de zes huisplaatsen aan de Nieuwe Markt.

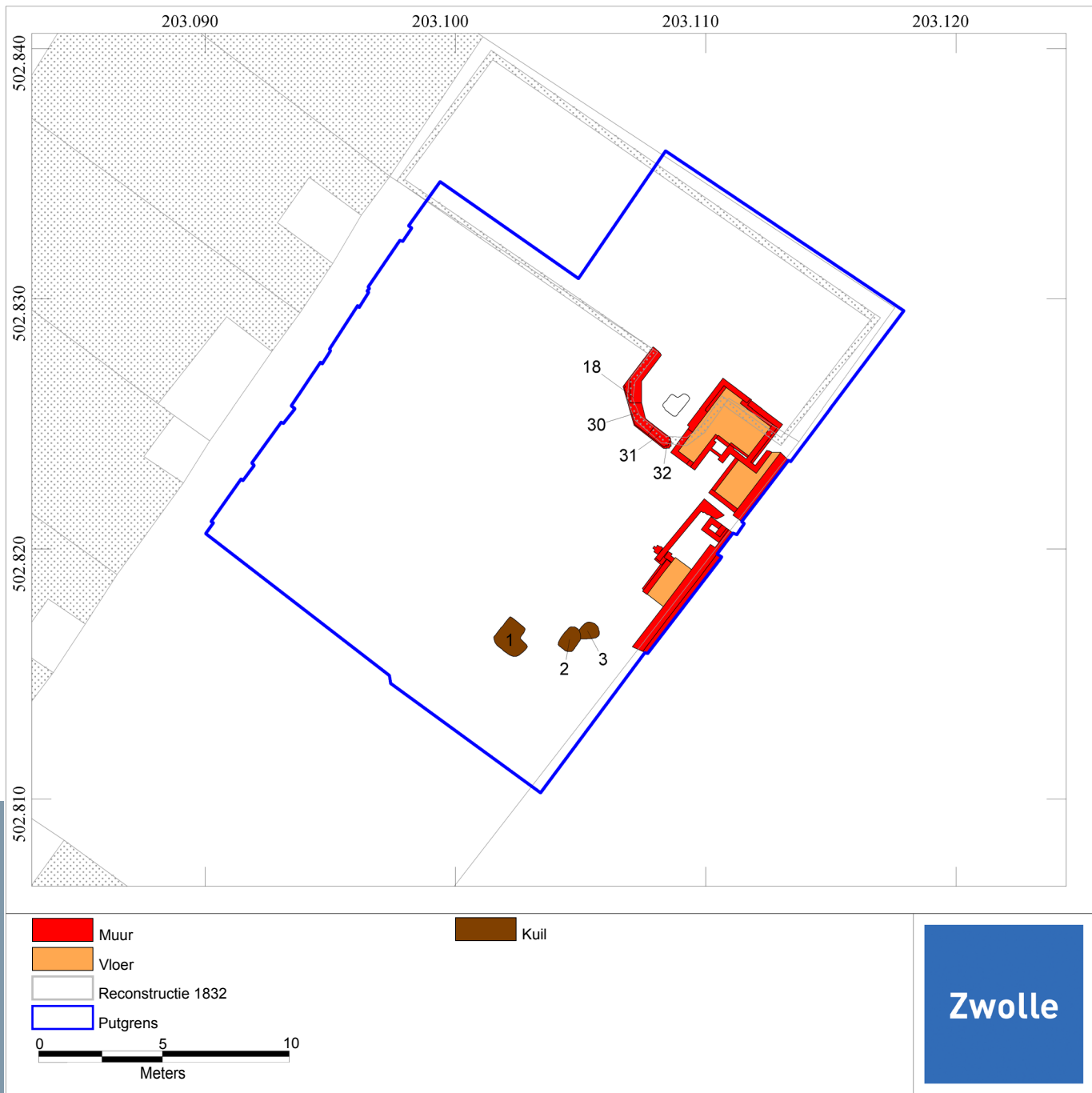
5. Sporen en structuren

In de eerste fase is alleen wat recent muurwerk opgegraven. Twee muurdelen met bakstenen van 23x11x4 cm hebben onderdeel uitgemaakt van een zeshoekig fundament (S18, S30, S31, S32). Dit fundament was het restant van een stenen theekepel uit de 18de eeuw.

Deze theekepel lag aan de achterzijde van een perceel tussen de Sassenstraat, Schoutenstraat en de Samuel Hirschstraat.¹⁷ Op het kadastrale minuutplan van 1832 is dit perceel onderverdeeld in een woonhuis, tuin en stal en eigendom van de familie Helmich. Leden van deze familie behoorden tot de katholieke bovenlaag van Overijssel. Ondanks het feit dat ze geen toegang hadden tot het stadsbestuur konden ze zich door de handel en functies buiten de overheid wel met de Zwolse magistraatfamilies meten. In deze kringen is een stenen theekepel dan ook geen onbekend fenomeen. Langs de Schoutenstraat lag recent muurwerk van funderingen die bij de directeurswoning van de Zwolse Begrafenis Vereniging hebben gehoord. Uit 1916 is een grondplan bewaard gebleven waarop het meeste muurwerk terug te vinden is. Vervolgens vond sanering plaats en werd de vervuilde grond afgevoerd en werd er een stalen damwand geplaatst. Toen kon pas verder gegraven worden.

Kadastrale minuut met de zeshoekige fundering van het theehuis en subrecent muurwerk van de directeurswoning van de Zwolse Begrafenis Vereniging uit 1916.

De dertiende eeuw

De tweede fase van het onderzoek was uitsluitend gericht op het ontrafelen van de oudste geschiedenis en ontwikkeling van deze locatie. Gedurende het onderzoek zijn geen sporen van een aarden wal of bakstenen stadsmuur aangetroffen.

Het oudste grondspoor bestond uit een greppel (S142) die met geen enkel ander grondspoor in verband kon worden gebracht. De datering is 13de-eeuws vanwege de aanwezigheid van enkele kogelpotscherven. Een tweede kuil (S212) had eveneens eind 13de-eeuws aardewerk, bestaande uit een fragment kogelpot op een hoge standingbodemplaat en een scherf van een bijna steengoed kan. Het bleek om een mestkuil te gaan, waarbij dit fenomeen in Zwolle zelfs terug gaat tot vóór 1300. Twee andere vondstloze greppels (S187, S189, S179), een brede en een smalle, parallel lopend, kunnen stratigrafisch eveneens tot de vroegste periode gerekend worden.

Fragment kogelpot op hoge standing.

len beschouwd. Er ligt hier ook een andere rij paalgaten (S209, S138, S139, S140, S144 en S196), evenwijdig aan de nieuwe perceelsgrenzen. Waar dit op wijst, is niet duidelijk.

Op de hierboven beschreven greppels en de twee rijen paalkuilen na, kunnen we stellen dat de aangetroffen grondsporen wijzen op een open terrein. En dat klopt ook. Het terrein is eeuwenlang onbebouwd gebleven en pas in de 18de eeuw kwam er op de hoek met de Samuel Hirschstraat een theekoepel en stal te staan.

Bij het Bethlehems klooster hoorde een stenen waterput. Tijdens het archeologisch onderzoek is geen put teruggevonden. Wanneer deze put er al gelegen heeft dan zal deze nog ergens onder de huidige bebouwing liggen. Mogelijke optie is de locatie van de voormalige Groen van Prinstererschool. Deze locatie is tegenwoordig in gebruik als parkeerplaats. In 2011 is tijdens de herbestrating hier inderdaad een waterput aangetroffen. Het is helaas niet duidelijk of dit de gezochte waterput is geweest.

De zes huizen die gebouwd zijn in 1645 zijn nog steeds aanwezig. Veel van deze huizen zijn later van een aanbouw voorzien. Dit betekent dat veel beer- of waterputten nog onder deze uitbreidingen aanwezig kunnen zijn. In het onderzoeksgebied zijn geen putten teruggevonden.

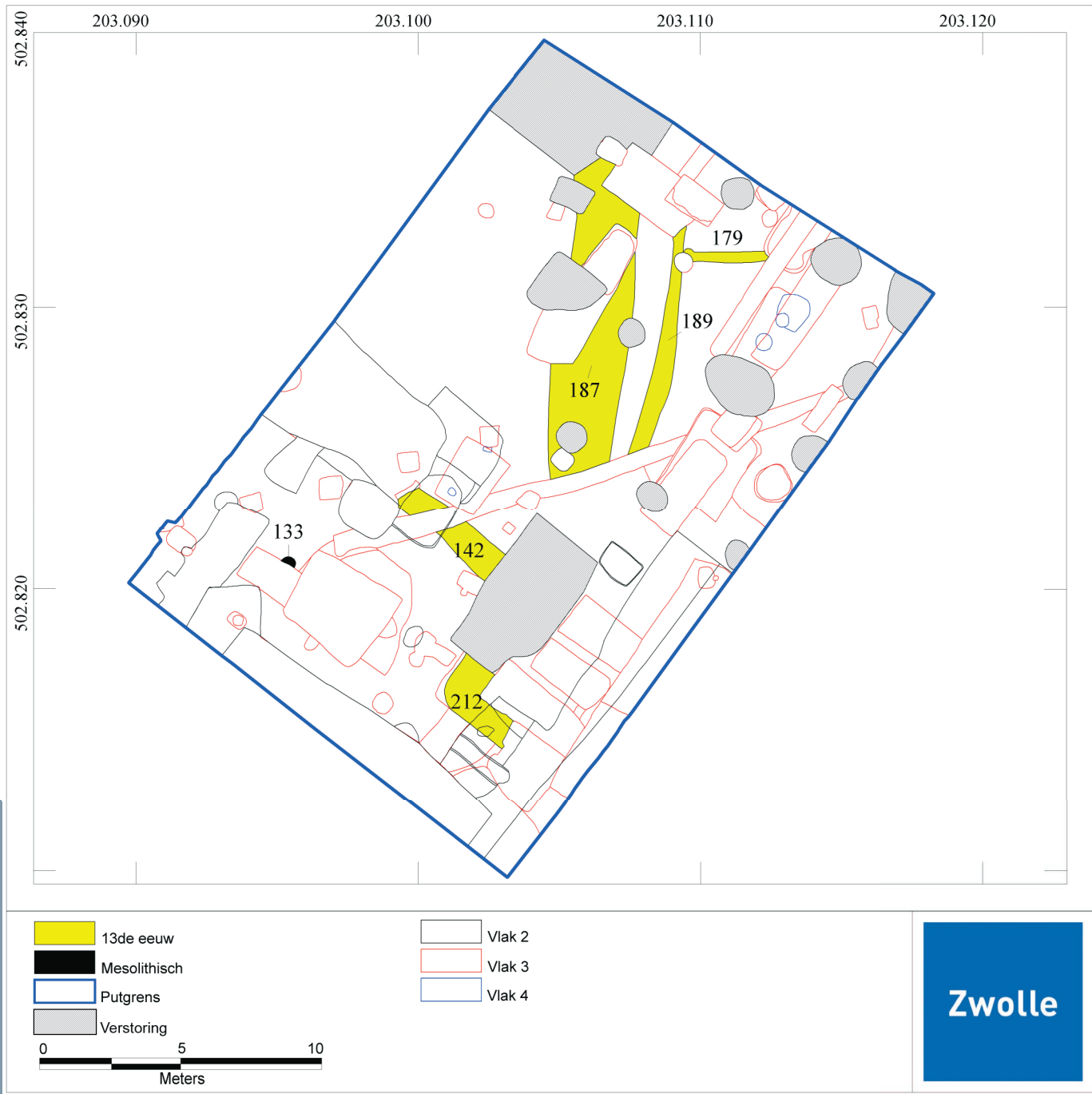
De veertiende eeuw

De oudste langgerekte greppel wordt doorsneden door een lange perceelsgreppel (S131, S150, S162) uit het begin van de 14de eeuw. Hier horen enkele paalkuilen (S220, S147, S132, S149, S143 en S201) bij. Ze liggen op regelmatige afstand van elkaar, in dezelfde lijn als de greppel. De palenrij wordt onderbroken door jongere sporen maar zet zich verderop door (S201). De oriëntatie van deze grondsporen staat diagonaal op de perceellering van het latere stratenplan. Waarschijnlijk kan het geïnterpreteerd worden als een oude erfgrans. Het bijbehorende middeleeuwse erf zal ergens hoger op de dekzandrug hebben gelegen. Deze erfgrans is na de stichting van het Bethlehems klooster in 1309 vervangen door een nieuwe grens, de huidige Schoutenstraat. Enkele mestkuilen (S116, S210, S124 en S183) horen ook in deze fase thuis.

De vijftiende eeuw

In het tweede vlak is een greppel (S106, S107) met 15de-eeuws materiaal te voorschijn gekomen die deels onder de Schoutenstraat ligt. Dit soort greppels vormde vroeger een gebiedsscheiding, waarschijnlijk van het Bethlehems klooster en werd later vervangen door een straat, in dit geval de Schoutenstraat.

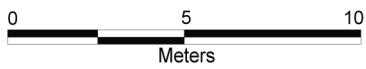
De serie mestkuilen die is aangetroffen in het dekzand heeft een oriëntatie die parallel aan, dan wel haaks op de Schoutenstraat ligt. De mestkuilen zijn vrijwel allemaal langgerekt, ongeveer twee keer zo lang als breed. Enkele mestkuilen (S210, S212, S217 en S218) zijn niet geleegd. Het is goed mogelijk dat enkele andere kuilen in eerste instantie ook mestkuilen zijn geweest, maar als er geen rest mestrand werd aangetroffen zijn ze als gewone kui-

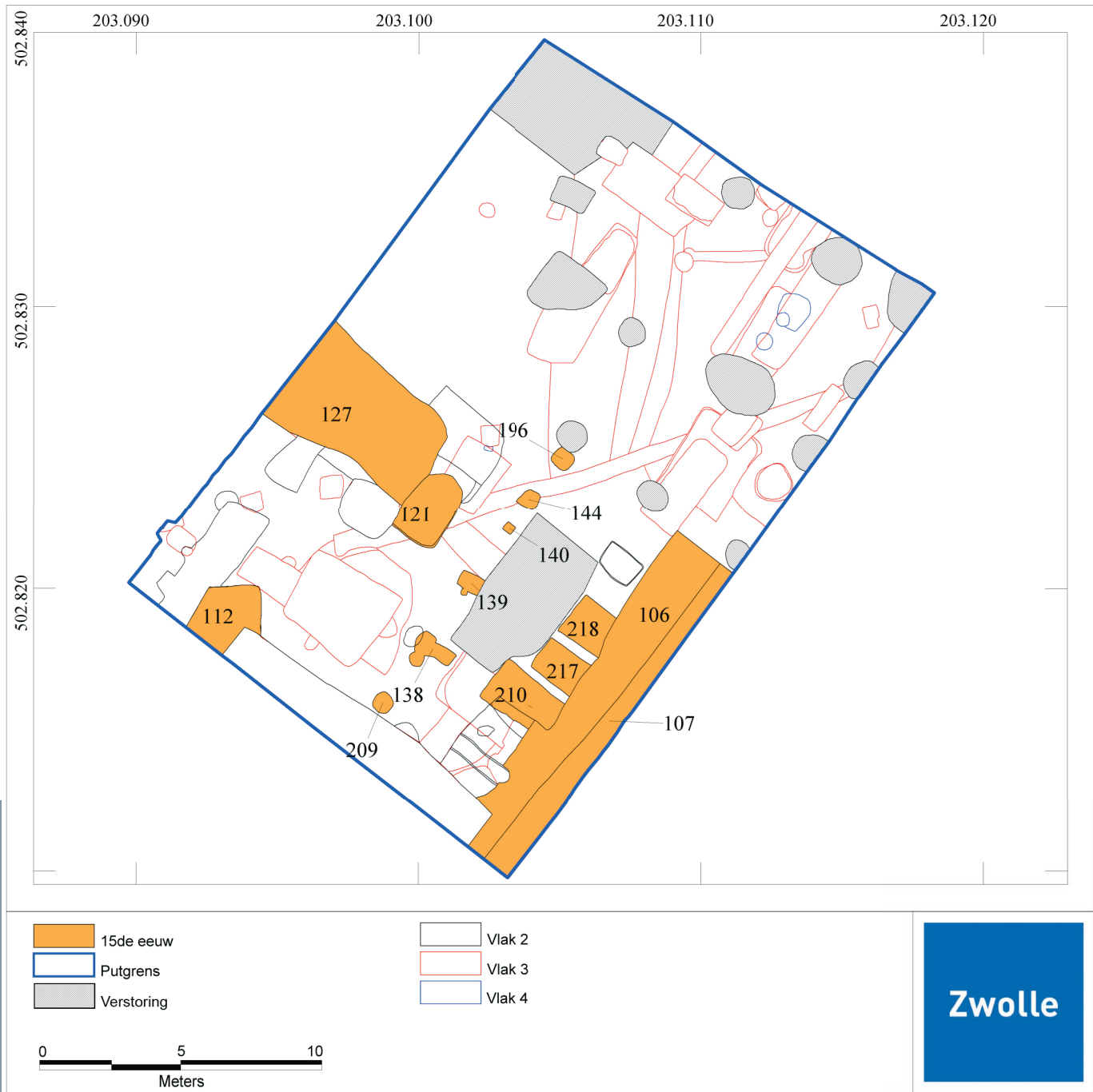
Oudste fase met 13de-eeuwse grondsporen en een deel van een nog oudere Mesolithische haardkuil.

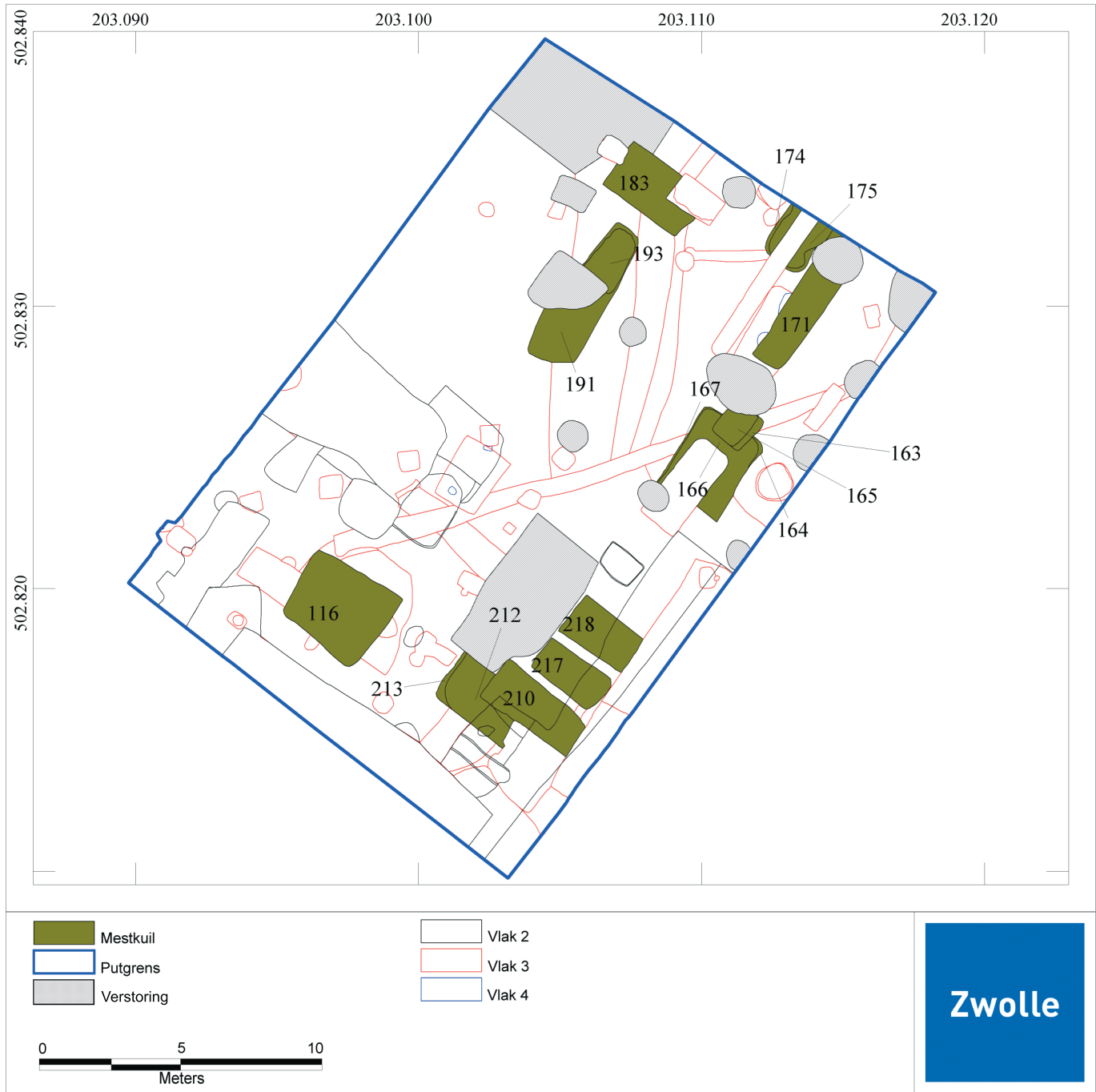
14de eeuw	Vlak 2
Putgrens	Vlak 3
Verstoring	Vlak 4

14de-eeuwse greppel met een parallele lijn paalkuilen en enkele andere (mest)kuilen.

15de-eeuwse sporen. Uit mestkuil S210 komt een scherf van pottenbakker Godeken Pottman.

Overzicht mestkuilen uit het eind van de 13de eeuw tot de eerste helft van de 15de eeuw.

6. Vondstmateriaal

Twee kuilen (S116, S183) hebben een tweede helft 14de-eeuwse inhoud. De eerste bevat twee scherven grijsbakken aardewerk, twee scherven steengoed en een roodbakkende scherf. De tweede bevat fragmenten van drie Langerwehe kannen en drie Siegburg kannen, waaronder een S1-kan-3. Verder twee scherven van twee grappen waarvan één secundair als pispot is gebruikt en een fragment van een dakpan.

Uit de 14de-eeuwse greppel komen fragmenten van drie grijsbakkende voorwerpen en van een steengoed bodem en oor. Uit één van de kuilen komt een standringbodem van een grijsbakkend voorwerp en een bijna steengoed scherf.

Van de negen mestkuilen in het derde vlak heeft een kuil (S210) een inhoud met enkele scherven die dateerbaar zijn. De kuil bevat een fragment van een steengoed kan met zoutglazuur, waarschijnlijk Raeren, en een scherf van een roodbakkende grape en een ander voorwerp. Deze mestkuil moet in de eerste helft van de 14de eeuw gedateerd worden.

De andere kuil (S127) heeft een datering van eind 14de en eerste helft 15de eeuw. Aan steengoed vinden we fragmenten van een Jacobakan (s1-kan-1) en van twee zogenaamde niet-Jacobakan kannen (s1-kan-3). Van drie andere kannen is het type niet vast te stellen, evenals dat van een drinkschaaltje. Naast Siegburg is Langerwehe in dit vondstnummer goed vertegenwoordigd met fragmenten van een s2-kan-1, een s2-kan-78 en van twee andere niet te determineren typen. In roodbakkend komen fragmenten

van twee pispotten (r-pis-3) en van twee grappen (r-gra-3) voor, naast een fragment van een deksel. In grijs zijn een kom en een g-kan-4 vertegenwoordigd. Ook komt uit deze kuil een deel van een kogelpot (g-kog-6) met lichte *Bezemstrich* versiering.

Fragment kogelpot met Bezemstrich versiering (14de eeuw).

In het tweede vlak bevat de greppel, die waarschijnlijk het terrein van het Bethlehems klooster heeft begrensd aan de Schoutenstraat, fragmenten van een Langerwehe kan, van twee steengoed kannen uit Siegburg, van een kleine en een normale trechterbeker uit Siegburg en van roodbakend materiaal slechts fragmenten van een grappe en een kan. De datering is 15de-eeuws.

Uit de acht grote rechthoekige kuilen die hier aangetroffen zijn komt tweede helft 14de-eeuws en 15de-eeuws materiaal. Het steengoed uit de kuilen komt voornamelijk uit Siegburg, waaronder fragmenten van een Jacobakan, enkele kannen en een trechterbeker. Van Langerwehe materiaal is een bodem van een kan. Verder treffen we van grijsbakend aardewerk enkele fragmenten aan van roodbakend materiaal: fragmenten van kannen, een zalfpot, pot, kom en grappe. Van Hafner waar is een fragment van een pot. Ook is er wat verontreiniging van 16de-eeuws materiaal uit Raeren. Van glas zijn er fragmenten van een ribbelbeker en enkele niet te determineren scherven.

Als we het overige materiaal uit de andere grondsporen in ogenschouw nemen, dan valt op dat onder het steengoed uit de tweede helft van de 14de en het begin van de 15de eeuw er relatief

veel kannen uit Langerwehe afkomstig moeten zijn. Deze zijn met een volledig paarse engobe bedekt. Maar er is ook een kannetje met een volledig zoutglazuur gevonden uit de eerste helft van de 14de eeuw (s2-kan-NN).

Steengoed schepbeker (14de eeuw).

Het eerste helft 15de-eeuws steengoed telt relatief veel trechterbekers.

In het eerste vlak zaten enkele afvalkuilen met materiaal dat in de 17de eeuw gedateerd moet worden. Het is zeer fragmentarisch, maar de meeste materiaalgroepen zijn vertegenwoordigd. De datering is voornamelijk eerste helft 17de eeuw, met een kleine uitloop naar de tweede helft.

Het majolica is deels polychroom en de blauw beschilderde borden hebben een Hollands of imitatie Chinees (Wanli) decor. De kleine fragmenten van de polychrome borden lijken uit het westen van Nederland afkomstig. Van faience zijn er scherven van enkele witte borden en van een blauw beschilderd bord met een Wanli decoratie. Het bord zou een topper geweest zijn, als het compleet geweest was. Van steengoed zijn er scherven van twee Raerener kannen en drie Westerwald kannen, waaronder een S2-kan-5, met een datering rond 1600.

Westerwald kan (ca. 1600).

Maar er zit tussen het materiaal ook een scherf uit 1568. Het betreft een scherf van een zogenaamde Snelle die in Keulen/Frechen is vervaardigd en een applique heeft met de afbeeldingen van Judith. Zij is in de 16de eeuw een van de negen goede heldinnen, die naast de negen goede helden, symboolfiguren vormden voor de burgerlijke deugden.¹⁸

Judith, een van de negen symboolfiguren voor burgerlijke deugden uit het eind van de 16de eeuw.

Op een datering in de 17de eeuw wijst een scherf van een Westerwald bord. Scherven van een Rijnlands bord wijzen als enige echter op een datering na 1650. Onder de rest van het roodbakkende materiaal zitten slechts enkele scherven van een slibgedecoreerd Fries bord. Het overige materiaal is niet Fries, wat ook weer wijst op een datering in de 17de eeuw. De roodbakkende scherven zijn van allerlei vormen afkomstig, maar veelal niet meer dan één of twee scherven van hetzelfde voorwerp. Van witbakkend aardewerk zijn er slechts enkele scherven en van glas fragmenten van twee rechthoekige flessen, een roemer met braamnoppen en een wafelbeker.

De rest van de vondsten bestaat uit enkele 17de-eeuwse pijpenkoppen, een steengoed knikker, een mogelijke slijpsteen, een vijftal koten en een bikkel. Omdat er verder geen ander botmateriaal gevonden is, lijken deze botfragmenten van kinderspelen afkomstig te zijn.

Uit één van de grondsporen komt een merkwaardig bewerkt plat stuk bot, aan de bovenzijde glad, maar aan de onderzijde zie je nog deels de botstructuur en deels zaagsneden. De vorm is een langwerpige driehoek met in het midden een sleutelgat uitgesneden. Het voorwerp heeft onderdeel uitgemaakt van iets dat afgesloten moest worden.

Benen plaat voor een sleutelgat?

7. Conclusie

Het onderzoeksgebied ligt op de flank van een dekzandrug waarvan de top onder de Sassenstraat gezocht moet worden. Op deze dekzandrug zijn prehistorische en middeleeuwse sporen te verwachten. Tijdens de opgraving is één spoor met houtskool opgegraven dat mogelijk geïnterpreteerd kan worden als een restant van een haardkuil uit het Mesolithicum. Door latere verstoring van een mestkuil was het helaas niet mogelijk om het houtskool door middel van 14 C analyse te dateren. De oudste concrete sporen dateren uit het eind van de 13de eeuw. In de 14de eeuw verandert de oriëntatie van een lange greppel met parallel daaraan paalkuilen. Vermoedelijk hebben we hier te maken met een oude erfgrens. Na de stichting van het Bethlehems klooster zal het terrein afgebakend zijn door een sloot of greppel die ergens in de 15de eeuw vervangen werd door een stenen muur. Deze muur is niet teruggevonden, maar ligt waarschijnlijk onder de Schoutenstraat.

We kunnen stellen dat het 14de- en 15de-eeuwse vondstmateriaal bij het Bethlehems klooster heeft gehoord. Het is allemaal afkomstig uit afval- en mestkuilen. Niets van het materiaal wijst

op een typische kloostercontext. Opvallend is wel dat onder het roodbakkerend materiaal slechts één product van de Zwolse pottenbakker Godeken Pottman uit 1415 is aangetroffen. Het feit dat we te maken hebben met de tuin van het kloostercomplex is de reden dat we weinig vondsten hebben en dat er niet direct een relatie met de gebruikers is te leggen.

Uit historische bronnen is bekend dat delen van het kloosterterrein in erfpacht werden gegeven. Dat is ook het geval met dit deel van het terrein. Pachters zijn leden van de familie Kockman geweest. Leden van deze familie hebben in ieder geval tot 1647 vier goudgulden aan erfpacht betaald.¹⁹ Tijdens de pachtduur is het perceel gebruikt als tuin en mestplaats. De functie tuin heeft het zeker tot in de 19de eeuw blijvend vervuld. Na het midden van de 19de eeuw is het geleidelijk volgebouwd en verrezen er uiteindelijk de woning en stal van de Zwolse Begraffenis Vereniging.

Noten & Literatuur

1. Interne notitie gemeente Zwolle.
 2. Spek 1996, 23-31; Berendsen 2008, 190-193.
 3. Clevis 1999, 67.
 4. Clevis 1989.
 5. Klomp 2009, 3.
 6. Klomp 2007a, 7.
 7. Clevis, Klomp & Groenhuijzen 2009, 18-19.
 8. 2011, in voorbereiding.
 9. Klomp 2007b.
 10. Klomp 2004.
 11. Clevis & Klomp 2004.
 12. Clevis 1999.
 13. Clevis 1999, 67-75.
 14. Klomp 2007.
 15. Klomp 2009.
 16. Hoefler 1904, 90.
 17. De Schoutenstraat heette vroeger Schulten- of Scholtensteeg en is later verbreed en veranderd in Schoutenstraat.
 18. Unger z.j. 284-85.
 19. Hoefler 1904, 94.
- Berendsen, H.J.A. (2008). *De vorming van het land*.
- Clevis H. (1989). Vondsten van het Gasthuisplein. *Informatieblad Monumentenzorg en Archeologie in Zwolle*, juni 1989)
- Clevis H. (1999). Tussen Melkmarkt en Kalverstraat. Archeologisch onderzoek in Zwolle, in: *Rotterdam Papers 10*, 67-75
- Clevis H. & M. Klomp (2004). Grote Markt 3-5. *Archeologische Rapporten Zwolle 14*.
- Clevis H., M. Klomp & M. Groenhuijzen (2009). De opgraving 'de Smeden' *Archeologische Rapporten Zwolle 50*.
- Hoefler, F. (1904). Een bijdrage tot de oude plaatsbeschrijving van Zwolle, met een schetskaartje. In: *Verslagen en Mededeelingen 23ste stuk*, 81-120.
- Klomp M. (2004). Van opgaand hout en eenige perken. *Archeologische Rapporten Zwolle 15*.
- Klomp M. (2007a). Achter de Broeren 2004. Stadsmuren en huizen. *Archeologische Rapporten Zwolle 44*.
- Klomp M. (2007b). Aan de rand van de stad. *Archeologische Rapporten Zwolle 43*.
- Klomp, M. (2009). 'De Rodetoren' en 'De Jan Baghstoren'. *Archeologische Rapporten Zwolle 55*.
- Spek, T. (1996). Het Sallandse dekzandlandschap. In: (ed. T. Spek, F.D. Zeiler & E. Raap) *Van de Hunnepe tot de Zee; De geschiedenis van het waterschap Salland*. 23-46.
- Unger, I. *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance. Die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums*.

